

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง

ชุมชนริมน้ำอัมพวาเป็นแบบอย่างการสืบรักษามรดกภูมิปัญญาที่มีประวัติศาสตร์ประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวชุมชนได้ร่วมกันสืบรักษาไว้ วิถีชีวิตชุมชนที่ใกล้ชิดผูกพันกับสายน้ำยังคงปรากฏอย่างโดดเด่นชุมชนอัมพวาเป็นสถานที่ที่มีความพร้อมจึงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับการกล่าวขานชื่นชมของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติโดยเฉพาะตลาดน้ำอัมพวา อัมพวาเป็นชุมชนที่มีมาแต่ปลายกรุงศรีอยุธยา บ้านเรือนในอดีตที่ปลูกสร้างอยู่ริมคลองอัมพวาเป็นเรือนแพ จากนั้นเปลี่ยนมาเป็นเรือนไม้ริมน้ำ ซึ่งถึงวันนี้ชาวชุมชนยังคงรักษาเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานแบบเดิมไว้ (สมาคมผู้บริโภคลือสีขาว, 2553 (21 มีนาคม))

ในปี พ.ศ.2545 รัฐบาลเดนมาร์กได้ให้งบประมาณสนับสนุนผ่านโครงการ “อนุรักษ์ศิลปกรรมสิ่งแวดล้อม TCEP” เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของไทยโดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมริมฝั่งคลอง โดยรัฐบาลไทยได้คัดเลือกชุมชนเข้าโครงการพื้นที่ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบ ได้แก่ พื้นที่จังหวัดนนทบุรี พื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม (คลองอัมพวา) และพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ (กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, 2553 (21 มีนาคม))

ผลสำเร็จจากโครงการอนุรักษ์ศิลปกรรมสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมชุมชนริมคลองอัมพวาทำให้ “โครงการอัมพวาพัฒนานุรักษ์” ได้รับรางวัลชมเชยจากการประกวดรางวัลเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกแห่งองค์การยูเนสโกประจำปี 2551 (กระทรวงวัฒนธรรม, 2553 (21 มีนาคม))

อำเภออัมพวาแต่เดิมนั้นไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าสร้างขึ้นในสมัยใด รู้แต่เพียงว่าเคยรวมอยู่กับเมืองราชบุรี เรียกว่า “แขวงบางช้าง” เป็นชุมชนเล็ก ๆ ที่มีความเจริญทั้งทางด้านการเกษตรและการค้ามาตั้งแต่สมัยพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา แขวงบางช้างมีตลาดค้าขายชื่อ “ตลาดบางช้าง” มีนายตลาดเป็นสตรีชื่อ “น้อย” ซึ่งต่อมาได้รับ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นท้าวแก้วผลึก ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงยกฐานะ

แขวงบางช้างขึ้นเป็น “อำเภออัมพวา” ตามชื่อคลองอัมพวาอันเป็นที่ตั้งของที่ว่าอำเภอ และ ตำบลบางช้างก็ได้กลายเป็นตำบลหนึ่งในอำเภออัมพวา ภายใต้การปกครองของเมืองสมุทรสงคราม ปัจจุบันอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงครามมีพื้นที่การปกครองทั้งสิ้น 170.164 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 12 ตำบล 96 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลอัมพวา ตำบลแควอ้อม ตำบลท่าคา ตำบลบางแค ตำบลบางช้าง ตำบลบางนางลี่ ตำบลปลายโพงพาง ตำบลแพรกหนามแดง ตำบลยี่สาร ตำบลวัดประดู่ ตำบลสวนหลวง และตำบลเหมืองใหม่ (สายรุ้ง เสงขอ, 2543 : 51-54)

ชุมชนอัมพวามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นพิเศษกับพระบรมราชจักรีวงศ์ เพราะตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา เป็นนิเวศสถานเดิมของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ซึ่งได้สมรสกับรัชกาลที่ 1 เมื่อรัชกาลที่ 1 ยังทรงดำรงตำแหน่งหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงขึ้นครองราชย์ พระประยูรญาติของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีจึงได้เป็นราชินิกุล “บางช้าง” ซึ่งเป็นราชินิกุลแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ราชินิกุลคือสกุลของพระญาติสายตรงของสมเด็จพระบรมราชินีในแต่ละรัชกาล) ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ความเกี่ยวพันของแขวงบางช้างกับราชวงศ์จักรีก็ยิ่งสูงขึ้น เพราะแขวงบางช้างเป็นที่พระราชสมภพของรัชกาลที่ 2 และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีในรัชกาลที่ 2 ด้วยเหตุที่เป็นสถานที่ประสูติของพระมหากษัตริย์และพระบรมราชินีต้นราชวงศ์จักรีหลายพระองค์ จึงทำให้มีเจ้านายเสด็จประพาสเมืองนี้อยู่เสมอ เช่น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เคยเสด็จฯ มาทรงสร้างพระปรารักษ์ที่วัดอัมพวันเจติยาราม (อุ้ทอง ประศาสน์วินิจนัย, บรรณาธิการ, 2544 : 9)

อัมพวาได้รับการเรียกขานเป็นเมืองศิลปิน ในฐานะที่เป็นเมืองพระราชสมภพของรัชกาลที่ 2 ซึ่งทรงเป็นยอดกวีด้านการแต่งบทละครทั้งละครในและละครนอก และเป็นถิ่นกำเนิดของศิลปินเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น หลวงประดิษฐไพเราะ (นายศร ศิลปะบรรเลง) มีระยะเวลาออกครูเอื้อสุนทรสนาน หัวหน้าวงดนตรีสุนทราภรณ์ นักแต่งเพลงระดับบรมครู อีกทั้งอัมพวายังเป็นเมืองที่รวบรวมศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ไว้มากมาย อาทิ การทำเครื่องเบญจรงค์ การทำหัวโขน และดนตรีไทยที่เลื่องชื่อ เมืองแห่งศิลปินนี้ยังอบอวลไปด้วยกลิ่นอายแห่งประวัติศาสตร์ เมืองนี้มีอดีตที่น่าค้นหา ยิ่งเปิดหน้าประวัติศาสตร์ย้อนหลังไปก็ยิ่งเข้าใจว่าทำไมผู้คนที่ย้ายมาอาศัยอยู่ในเมืองนี้ต่างก็ยกยาศิลปสานวิถีชีวิตแบบเดิม ๆ นั่นก็เพราะสายใยแห่งความรักในบ้านเกิด ความหลงใหลศิลปะ และการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ที่โยงใยไหว่กันมาแต่ครั้งปฐมบุรพบุรุษไม่เคยเปลี่ยนแปลง (ผลิตะวัน, 2551 : 16-17)

ปัจจุบันคนไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตค่านิยม จริยธรรมและพฤติกรรม เชื่อมโยงถึงการดำเนินชีวิต ความประพฤติ ความคิด ทัศนคติและคุณธรรมของคนในสังคม เป็นผลกระทบ

จากการเลือนไหลของวัฒนธรรมต่างชาติที่เข้าสู่ประเทศไทยผ่านสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ สื่อสร้างสรรค์ยังมีน้อย สื่อที่เป็นภัยและผิดกฎหมายมีการเผยแพร่มากขึ้น ขณะที่คนไทยโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนยังไม่สามารถคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ประกอบกับสถาบันทางสังคม อาทิ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษามีบทบาทน้อยลงในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และพัฒนาศักยภาพคนไทย โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549 : 50)

เมื่อมีกระแสพัฒนาเข้ามายังชุมชนอัมพวา ชุมชนอัมพวาก็ยังสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตามกระแสโลกาภิวัตน์ได้ โดยอาศัยปัจจัยพื้นฐานเดิมของชุมชนคือการมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า ตลอดจนการมีผู้นำทางความคิดที่เข้มแข็ง มีการถ่ายทอดความรู้และจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนอัมพวา คงอยู่ตามแนววิถีเดิม มีความพอประมาณตามศักยภาพของตนเอง และเรียนรู้การดำรงชีพอยู่กับสถานะแวดล้อมอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรม ไม่เบียดเบียนกัน มีการแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การที่ชุมชนอัมพวาจะดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งจำเป็นต้องรักษาสภาพความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง มีการจัดการองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ สนับสนุนและส่งเสริมการทำงานวิจัยท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนอัมพวา โดยการมีส่วนร่วมของผู้รู้และเยาวชนในท้องถิ่น รวมถึงสนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้สืบทอดทางความคิดและเป็นผู้นำที่เข้มแข็งต่อไป (สมพร ปันโกษา, 2553 (21 มีนาคม))

ภาพจิตรกรรมบนฝาไม้ที่ วัดกุฎารินทร์กุฎีทองและวัดบางแคใหญ่ในชุมชนอัมพวา นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอัมพวาแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2 แต่ยังไม่มีการสืบค้นวิเคราะห์ และวิจัยเพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างเป็นระบบและถูกต้องตามหลักวิชาการ จนสามารถนำมาเผยแพร่ต่อสาธารณชนเพื่อให้คนไทยโดยเฉพาะคนไทยในชุมชนอัมพวา ทั้งผู้ใหญ่ เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเกิดความรู้สึกหวงแหนในศิลปะและวัฒนธรรมอันดีงามที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยบรรพชน พร้อมทั้งจะอนุรักษ์และสืบสานให้สืบทอดต่อไปยังชนรุ่นหลังเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย และเกิดความรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรียิ่ง ๆ ขึ้นไป อันจะเป็นการช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอัมพวาอีกทางหนึ่ง ผู้วิจัยจึงได้จัดทำโครงการวิจัยเรื่อง “ศิลปะสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2 : ศึกษาเฉพาะงานจิตรกรรมบนฝาไม้ที่วัดกุฎารินทร์กุฎีทองและวัดบางแคใหญ่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม” ขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 2
2. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางศิลปประหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2 จากการศึกษางานจิตรกรรมบนฝาไม้ที่วัดกุฎีทองและวัดบางแคใหญ่ อำเภอมัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2 และเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางศิลปประหว่างชุมชนอัมพวา กับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2 จากการศึกษางานจิตรกรรมบนฝาไม้ที่วัดกุฎีทอง และวัดบางแคใหญ่ อำเภอมัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
2. ขอบเขตด้านเวลา เป็นการศึกษาในช่วงวันที่ มกราคม 2553 ถึง วันที่ 15 กันยายน 2553

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยบริสุทธิ์ (Pure Research) ที่มุ่งค้นหาความรู้ทางวิชาการเพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2 ความสัมพันธ์ทางศิลปประหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2 จากการศึกษางานจิตรกรรมบนฝาไม้ที่วัดกุฎีทองและวัดบางแคใหญ่อำเภอมัมพวา จังหวัดสมุทรสงครามในสภาพปัจจุบัน โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ประเภทข้อมูล

- 1.1 ข้อมูล เกี่ยวกับชุมชนอัมพวา
- 1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2
- 1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางศิลปเฉพาะงานจิตรกรรมระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2

2. เครื่องมือและวิธีเก็บข้อมูล

2.1 ศึกษาภาคเอกสาร เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนอัมพวา ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2 และข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางศิลปะเฉพาะงานจิตรกรรมระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2

2.2 ศึกษาภาคสนาม จากผลงานจริงของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดกุฎีทอง และวัดบางแคใหญ่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และบันทึกภาพ

3. วิธีวิเคราะห์

เป็นการวิจัยที่ใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยรวบรวมและศึกษาข้อมูลด้วยตนเอง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ในลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณลักษณะไม่สามารถแปลงเป็นตัวเลขได้ต้องใช้หลักตรรกศาสตร์ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลรวมทั้งใช้ข้อมูลตามสภาพที่เป็นจริงโดยไม่มีการควบคุมตัวแปรในลักษณะการวิจัยเชิงธรรมชาติ

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลและผลการวิจัย

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลและผลการวิจัยในลักษณะของการวิจัยเชิงพรรณนาพร้อมภาพประกอบ

คำนิยามศัพท์

ศิลปะสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ

ชุมชนอัมพวา หมายถึง ชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ริมคลองอัมพวา และคลองสาขา ในท้องที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

ราชสำนัก สมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 2 หมายถึง ราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

งานจิตรกรรมบนฝาผนัง หมายถึง รูปภาพที่เขียนขึ้นบนฝาผนังของอาคารที่สร้างด้วยไม้

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1–รัชกาลที่ 2 และความสัมพันธ์ทางศิลปะระหว่างชุมชนอัมพวากับราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1–รัชกาลที่ 2 ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะคนไทยในชุมชนอัมพวาทั้งผู้ใหญ่ เด็กและเยาวชน
2. องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยสามารถสร้างผลกระทบในเชิงบวกต่อทัศนคติของคนไทยโดยเฉพาะคนไทยในชุมชนอัมพวาทั้งผู้ใหญ่ เด็กและเยาวชน ให้เกิดความรู้สึกหวงแหนในศิลปะและวัฒนธรรมอันดีงามที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยบรรพชน พร้อมทั้งจะอนุรักษ์และสืบสานให้สืบทอดต่อไปยังชนรุ่นหลัง เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย และเกิดความรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรียิ่ง ๆ ขึ้นไป อันจะเป็นการช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอัมพวาในอีกทางหนึ่ง
3. นักวิชาการ ครูอาจารย์และนักศึกษาสามารถนำ องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยไปใช้อ้างอิงเพื่อประโยชน์ในทางวิชาการได้